

Πολιτιστική Εταιρεία Πανόραμα Οκτώβριος 2012

**Πέντε διαλέξεις για τα Βαλκάνια
των δύο πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα**

سليمان: دكتوراه في التاريخ

Κώστας Καραμαλής

1912 – 2012 Εκατό Χρόνια Ελλαδικής Θεσσαλονίκης

(ἡ εκατό χρόνια μοναξιάς;)

1875-1922 Η επώδυνη μετάβαση από τις αυτοκρατορίες στα εθνικά κράτη στην Υστερο-Οθωμανική Μακεδονία. Το Ανατολικό Ζήτημα (ἢ Ζητήματα) και οι ανταγωνισμοί των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια. Η Βουλγαρική Εξαρχία οδηγεί στο ενδο-Ορθόδοξο Σχίσμα των Βαλκανίων που σύντομα καταλήγει σε αιματοχυσία. Ο Μακεδονικός Αγώνας μεταξύ των Ορθοδόξων διεξάγεται υπό το παγερό βλέμμα της μουσουλμανικής εξουσίας. Το κίνημα των Νεοτούρκων σαν ύστατη απόπειρα προσαρμογής της αυτοκρατορίας στην νεωτερικότητα των καιρών.

Βαλκανικοί πόλεμοι Τα χριστιανικά Βαλκανικά κράτη παραδόξως παραμερίζουν τις διαφορές τους και συμμαχούν κατά της παραπαίουσας Αυτοκρατορίας. Η μεγάλη εξόρμηση του 1912-13. Μεγάλοι κερδισμένοι η Ελλάδα του Βενιζέλου και η Σερβία του Πάσιτς. Μεγάλη χαμένη η Βουλγαρία. Η Οθωμανική παρουσία στην Ευρώπη σχεδόν εξαλείφεται.

Πρώτος Παγκόσμιος Αλλά τα Βαλκάνια παραμένουν η «Πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης». Οι πυροβολισμοί στο Σεράγεβο προκαλούν πανευρωπαϊκή και τελικά παγκόσμια ανάφλεξη. Ο Μεγάλος Πόλεμος του 1914-18 θα είναι ο πρώτος πόλεμος της Βιομηχανικής εποχής. Αλλά θα φέρει και κοσμογονικές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές και τελικά θα αλλάξει και την μορφή του παγκόσμιου χάρτη. Τα Βαλκάνια θα γίνουν πεδίο τουλάχιστον τεσσάρων εκστρατειών: Σερβία (1914-15), Καλλίπολη (1915), Θεσσαλονίκη (1915-18), και Ρουμανία (1916-17).

Η αλλαγή του χαρακτήρα της Σαλονίκης Οι αλλαγές της περιόδου θα μεταμορφώσουν και την μακεδονική πρωτεύουσα. Από διοικητικό κέντρο της Οθωμανικής Μακεδονίας και κοσμοπολίτικο εμπορικό λιμάνι-διέξοδος της βαλκανικής ενδοχώρας, η Θεσσαλονίκη θα γίνει η μεγάλη φτωχομάνα των προσφύγων. Η Μεγάλη Πυρκαγιά του **1917** θα λειτουργήσει σαν καταλύτης για την συμβολική αλλαγή και της αστικής μορφολογίας της πόλης σύμφωνα με τις πολεοδομικές προδιαγραφές του ελληνικού κράτους. **Τραγικός επίλογος η γενοκτονία των Σεφαραδιτών Εβραίων τον Μάρτιο του 1943.**

Η Καμάρα με το ιππήλατο τραμ, γύρω στα 1900.

Κι από τη Μακεδονία θα μεταφερθούμε στην Ανατολική Θράκη της δραματικής πενταετίας 1913-18, δηλαδή από το τέλος των Βαλκανικών πολέμων έως το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου (αν τελείωσε ποτέ αυτός ο Μεγάλος Πόλεμος).

Ο Πρώτος Διωγμός των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης 1913 – 1918

Βασιλική Τσακόγλου

Η εργασία μου, και κατ' επέκταση η ομιλία που θα κάνω στο Πανόραμα, για τον Πρώτο Διωγμό των Ελλήνων στην Ανατολική Θράκη, πραγματεύεται ένα θέμα άγνωστο στον πολύ κόσμο και αδιερεύνητο στο πεδίο της επιστήμης. Και όμως πρόκειται για απελάσεις και εξορίες περίπου **300.000 Οθωμανών πολιτών ελληνικής καταγωγής** από την περιοχή της σημερινής Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Ανάλογα γεγονότα συνέβησαν και στα παράλια της δυτικής Μικράς Ασίας, στην ενδοχώρα της Ανατολίας (Αρμένιοι), στον Πόντο, στη Συρία και γενικά όπου υπήρχαν Χριστιανοί.

Το ζήτημα του Διωγμού στην Ανατολική Θράκη βρίσκεται στο επίκεντρο μεγάλων γεγονότων και ανατροπών σε επίπεδο πολιτικό, στρατιωτικό και διπλωματικό, αποτελεί δε τμήμα μιας πολιτικής συστηματικών διωγμών που εφήρμοσαν οι Νεότουρκοι για την αποκάθαρση του οθωμανικού κράτους από αλλογενείς κι αλλόθρησκες εθνότητες. Όμως είναι ενδεικτικό ότι αυτή η πολιτική εφαρμόστηκε για πρώτη φορά και σε τέτοιο εύρος στον χώρο που περιέβαλλε την οθωμανική πρωτεύουσα – μία περιοχή ύψιστης γεωπολιτικής και στρατηγικής σημασίας: κοιλάδα του Έβρου, σύνορα με τη νεοσύστατη Βουλγαρία και την Ελλάδα (Δυτική Θράκη), Στενά του Ελλήσποντου, διαβαλκανικοί-διηπειρωτικοί οδικοί άξονες (Εγνατία και Διαγώνιος), λιμάνια στη Θάλασσα του Μαρμαρά, ευρωπαϊκές ακτές της Μαύρης Θάλασσας, έλεγχος της βόρειας εισόδου του Βοσπόρου, με άλλα λόγια ο έλεγχος του μοναδικού θαλάσσιου δρόμου μεταξύ Μεσογείου και Εύξεινου.

Προσπάθειες αλλοίωσης της εθνολογικής σύστασης της ιστορικής και ενιαίας Θράκης, με βιαιοπραγίες, φόνους, λεηλασίες και εκβιασμούς,

είχαν ήδη αρχίσει από την επομένη κιόλας της δημιουργίας της βουλγαρικής Εξαρχίας (1870) και της απόσχισής της από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Βλέψεις για την Θράκη είχαν και οι Βούλγαροι, οπότε ήταν απαραίτητη η αλλαγή των συσχετισμών ανάμεσα σε Μουσουλμάνους και Χριστιανούς στα οθωμανικά εδάφη. Οι επεμβάσεις εντάθηκαν μετά την ίδρυση του Βουλγαρικού Πριγκιπάτου (1878), καθώς η οθωμανική εξουσία εγκαθιστούσε στην Ανατολική Θράκη τους Μουσουλμάνους πρόσφυγες που έρχονταν από τα νέα βαλκανικά κράτη (κυρίως εξισλαμισμένοι σλαβικοί πληθυσμοί), κι απέκτησαν τη μορφή των συστηματικότερων διωγμών με την ανάληψη της εξουσίας από τους Νεότουρκους (μετά το 1908).

Ενθύμιον του Συντάγματος, 1908.

Τα πολεμικά γεγονότα των δύο Βαλκανικών Πολέμων διατάραξαν πλήρως την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή, κορύφωσαν τις εντάσεις κι οδήγησαν στα άκρα την κατάσταση, αφού η Θράκη υπήρξε θέατρο των πολέμων κι, επιπλέον, ένα μεγάλο τμήμα της κατακτήθηκε πρόσκαιρα από τα βουλγαρικά στρατεύματα που επιδόθηκαν σε πρωτοφανείς καταστροφές. Ο ελληνισμός της Ανατολικής Θράκης και γενικότερα της Θράκης βρέθηκε ανάμεσα στις συμπληγάδες της βουλγαρικής προέλασης (έως τα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης) και της τουρκικής υποχώρησης από όλα τα ευρωπαϊκά μέτωπα, γεγονός που προκάλεσε μεγάλη αναταραχή κι αλυσιδωτές αντιδράσεις. Οι νέοι κατακτητές βιάζονταν να παγιώσουν την κατοχή τους και οι ηττημένοι κατέχονταν από αισθήματα μίσους και αντεκδίκησης εναντίον όλων των Χριστιανών. Εκείνοι που βρέθηκαν μπροστά τους ήταν οι Έλληνες.

Με το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων, οι Νεότουρκοι, με αφορμή την παραχώρηση των νησιών του Βορειοανατολικού και Ανατολικού Αιγαίου στην Ελλάδα –κι έχοντας χάσει την Θεσσαλονίκη–, έθεσαν σε εφαρμογή παλαιότερες αποφάσεις: να εκκαθαρίσουν τη χώρα τους από

τα μη μουσουλμανικά στοιχεία. Οι διώξεις, οι δημόσιοι εξευτελισμοί, η οικονομική απομόνωση και οι κάθε λογής βιαιότητες άρχισαν το φθινόπωρο του 1913. Ο συμπαγής ελληνικός πληθυσμός της Θράκης οδηγήθηκε σε οικονομική εξαθλίωση, υπέστη κοινωνική αποδιοργάνωση και μέσα σε λίγους μήνες κατέληξε ανέστιος και πρόσφυγας.

Κατά τη διάρκεια του 1914, οι Τούρκοι απέλασαν προς την Ελλάδα 124.432 Ανατολικοθρακιώτες ελληνικής καταγωγής. Οι απελάσεις έγιναν σε πολύ σύντομο διάστημα, εφαρμόστηκαν παντού ομοιόμορφα, πράγμα που δηλώνει ταυτόσημες οδηγίες κι ότι όλα έγιναν βάσει σχεδίου. Σημαντικός παράγοντας στην κατάρτιση του σχεδίου υπήρξε η παρουσία της γερμανικής στρατιωτικής αποστολής. **Το 1915, όταν έκλεισαν τα Δαρδανέλλια** (εκστρατεία της Καλλιπόλεως), άλλες **88.485** εξορίστηκαν στη Μικρά Ασία, με όρους εξοντωτικούς, πάλι βάσει σχεδίου που εφαρμόστηκε με συνέπεια.

Με το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, οι επιζήσαντες εκτοπισμένοι θα επιστρέψουν στις εστίες τους. Ήταν σχεδόν οι μισοί ... Όταν μπήκε ο ελληνικός στρατός στην Ανατολική Θράκη, το 1920, γύρισαν και πολλοί απελαθέντες. Άλλοι, όμως, έμειναν στην Ελλάδα, άλλοι μετανάστευσαν στην Ευρώπη και την Αμερική. Δυο χρόνια αργότερα, ήρθε η διαταγή της εκκένωσης της Ανατολικής Θράκης από κάθε ελληνικό στοιχείο. Η μεγάλη Έξοδος, ο δεύτερος κι οριστικός Διωγμός, πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 1922.

Οι ημερομηνίες των πέντε απογευματινών διαλέξεων και των πρωινών επαναλήψεων, τέσσερις με τον Κώστα Καραμαλή και μία με τη Βασιλική Τσακόγλου:

ΤΕΤΑΡΤΗ ΑΠΟΓΕΥΜΑ (6.30-9.00): 3, 10, 17, 24 και 31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

ΠΕΜΠΤΗ ΠΡΩΙ (11.00-1.30): 4, 11, 18, 25 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ και 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ

Σημείωση πρώτη. Το εικονογραφικό υλικό που χρησιμοποιήσαμε εδώ είναι από το πλουσιότερο Αρχείο του Ιδρύματος Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα (IMMA).
Σημείωση δεύτερη. Μπορείτε να βρείτε το βιβλίο της Βασιλικής Τσακόγλου στο Πανόραμα.